

Beszélgetés Szajbely Mihállyal, a Csáth-kötetek szerkesztőjével A ködlovag reneszánsza

Szajbely Mihály: Csáth Géza tehetségét kibontakoztatni nem tudó titokzatos zseni volt.
(Fotó: Gyenes Kálmán)

Az elmúlt hetekben a sikerlisták állandó szereplője volt A muzsika mesekertje című kötet, amely Csáth Géza zenéről szóló összegyűjtött írásait tartalmazza. A regényes életű szerző, Kosztolányi unokaöccse 1887-ben Brenner József néven Szabadkán látta meg a napvilágot, sokat ígérő írói és zenekritikusi indulása után gyakorló orvosként előbb morfinista, majd elmebetegként ápoli lett. 32 éves volt, amikor lelétezését felelt, és két hónap múlva megmérgezte önmagát. Szajbely Mihály, a Szegei Tudományegyetem Klasszikus Magyar Irodalmi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanárának szerkesztésében a Magvető Kiadó az elmúlt években sorra jelentette meg Csáth különböző írásait. Tanulságos történet, ahogy az irodalomtörténész keze között kibontakozott egy kevésbé ismert életmű, és egy nagy író lassan elfoglalhata méltó helyét a magyar irodalomban.

– Hogyan kezdett foglalkozni Csáth Géza életművével?

– Egyetemistaként találkoztam vele először. Csáth abban az időben nem volt része az egyetemi tananyagban, nem volt kanonizált szerző. A Nyugat nagyjainak kritikai kötetét lapozgatva már középiskolás koromban feltűnt, hogy ennek a titokzatos figurának – akit ködlovagként is emlegettek – a kötetéről szinte mindenki írt. Amikor kezembe került novelláinak *Illés Endre* által kiadott válogatása, a *Vörös Eszti* címűről készítettem egy szemináriumi, majd egy diák-kori dolgozatot. Az egyetemet 1977-ben végeztem el, akkor indult a *Kardos György* vezetete Magvető Kiadónál a Magyar Tallózó sorozat. Egy hirtelen jött ötlet volt ez Kardos részéről, mert akkoriban *Pándi Pál* emberei keményen támadták *Mészöly Miklóst* a Népszabadságban. Ezen Kardos annyira begurult, hogy felajánlotta Mészölynek, csináljon a kiadónál valamit. Mészöly előadta régi tervét, hogy jelentessék meg olyan elfeledett írásokat – nem feltétlenül szépirodalmat –, amelyek érdekesebbek lehetnek. Kardos azonnal szerződést adott neki, azt is megkérdezte, kikkel szerkesztené a sorozatot. Mészöly vonta be a munkába *Fo-*

Nem elég nagy író

Mivel a diák-kori dolgozatomban emlegettem, felkértek, hogy szerkessek kötetet belőle. Persze Kardos sem volt gáncs nélküli lovak, az első felindulás után már inkább szabadulni igyekezett a hivatalos irodalompolitika irányától. Az egyetemen, nekik jutott eszükbe, hogy Csáth Géza az az elfeledett elmeorvosi tanulmányát, ami később Egy elmebeteg nő naplója címmel jelent meg, a sorozat egyik első darabjaként ki lehetne adni.

Petőfi Rebeca

rint Petőfi semmiképpen nem lehetett.

Mások is megállapították, a csontváz száz év magánya előtti eleven korában is nő volt. Bumm neki! A szegei Farkas Gyula embertani tudományát latba vetve hangoztatta leginkább, szemben avval a furcsasággal, hogy a barguzini hölgynek is kiállt a szemfoga. A csontváz hordozói csak erre figyeltek.

Más korban élünk, nem vázontarisznyában cipelték, a kazánkovács Rebecája közönséges sportszatyorban hozta, ahogy a bankrablók viszik a pénzeket. A régi vicc szerint vodkáért cserélnék mozdonyt Szibériában, ők pálinkáért csencseltek csontokat. Amit a Magyar Tudományos Akadémia „kocakutatói” ennyire nullára vettek, azt a pénzen vett „tudományos testület” föllebbviteli bíróság elé szárazította. A varázsos Amerikába. Most megint haza hozták, ha a kö-

garassy Miklóst, Lukácsy Sándort és Szörényi Lászlót. Lukácsy és Szörényi tanáraim voltak az egyetemen, nekik jutott eszükbe, hogy Csáth Géza az az elfeledett elmeorvosi tanulmányát, ami később Egy elmebeteg nő naplója címmel jelent meg, a sorozat egyik első darabjaként ki lehetne adni.

– *Ez nem vette el a kedvét Csáthtól?*

– Tudomásul vettem, hogy Csáth Géza nem tartozik a magyar irodalomnak ahhoz a kanonizált részéhez, amelyről egy ilyen tradicionális sorozat részeként akkoriban írni lehetett. A Csáth-életművel való foglalkozást egyébként is csak kirándulásnak, extra

hobbinak tekintetem, hiszen elsősorban a felvilágosodás és reformkori magyar irodalmat kutattam. A kismonográfia elutasítása után eltelt öt év, és a Gondolat Kiadónál kezdte kerülni valakinek a régi szinopszis. Felhívták, hogy mégiscsak meg kellene írnom. Végül 1989-ben jelent meg ez a kötet. Miközben írtam, rájöttem, hogy Csáth novellisztikájának legalább a fele csak a korabeli lapokban jelent meg, életében kiadott kötetekben sok kintülő novellája nem szerepelt, és nem kapott helyet a későbbi, *Illés Endre* és *Dér Zoltán*-féle válogatásokban sem. Ráadásul a korabeli Csáth-kötetekhez nem is lehetett hozzájutni, mert szinte minden könyvtárból ellopták őket. Közben a Magvetőnél sok minden megváltozott, előnyére a kiadónak, és amikor az új igazgatót, Hegedős Máriát megkérdeztem, hogy nem lenne-e kedvük Csáth összegyű-

tött novelláit kiadni, vevők voltak az ötletre. Így aztán 1988 nyarán leadtam a Mesék, amelyek rosszul végződnek kéziratát, majd több évre elmentem Bécsbe tanítani.

– *Ez a kötet sem jelenhetett meg rögtön...*

– Időközben megtörtént a rendszerváltás, összeomlott a könyvpiac, ezért hosszú időre lekerült a napirendről a megjelentetése. Évek múltán kaptam egy levelet a Magvetőtől, amelyben arról értesítettek, hogy szeretnék újra kiadni az Egy elmebeteg nő naplóját. Indignált levelemre válaszul elküldték az összegyűjtött novellák korrektúráját. 1994-ben, hat évvel a kézirat leadása után jelent meg a kötet, és váratlannal óriási siker lett.

– *Minek volt köszönhető a kedvező fogadtatás?*

– Csáth Géza főként a középiskolás és egyetemista korosztályok körében évek óta nagyon népszerű volt.

Valószínűleg szerepet játszik ebben novellisztikájának és életének eredetisége is. Az önmagát tönkretevévő zseni, aki nem tud mit kezdeni a tehetséggel és belehal a kábítószerzésbe, különösen érdeklő a fiatal generációkat. Több nemzedék nőtt fel úgy, hogy szelvényesen érdeklődött Csáth iránt, így amikor egy vasos kötetben megjelentek a novellái, sokan megvásárolták.

Univerzális tehetség

– *Csáthról azt tartják, életmódját és novellisztikáját tekintve is megelőzte korát.*

– Életmódját tekintve talán nem, hiszen a kábítószerző, önmagát tönkretevévő zseni figurája nem vele jelent meg az irodalomban. Novellisztikájában viszont sok új elem van. Ha párhuzamosan olvassuk írásait a fiatal Kosztolányi novelláival, akkor kitűnik, hogy Csáthban több az eredetiség, egyfajta új narrációra talált rá, ami korábban nem volt jellemző a magyar irodalomra. Amit Csáth csinált, az a 20. század utolsó három évtizedében vált újra érdekessé, gondolkodok például Esterházy és mások Csáthtal való játszadozásaira. Érdekes kutatási terület lenne megvizsgálni, hogy a nyolcvanas évek magyar írói számára mi tette annyira izgalmasá a Csáth-életművet, mit hasznosítottak belőle, és hogyan tudott Csáth egyfajta „szerves ösként” beépülni a kortárs magyar irodalomba.

– *Az elmúlt években a Magvetőnél megjelent kötetekkel helyére került Csáth életműve?*

– Egyértelműen belekerült a magyar irodalomnak abba a szövegkánónába, amit ma mérvadónak szoktak tekinteni.

– *Csáth Gézában volt esély arra, hogy Kosztolányihoz hasonló nagy ívű pályát fusson be?*

– Csáth sokkal zseniálisabb, sokoldalúbb tehetség volt, mint Kosztolányi, aki maga is érezte ezt. Kiderül a levelezésükből, vagy abból, ahogyan Kosztolányi Csáth korai halála után az emlékéhez viszonyult. A tisztelet és nagyrabecsülés mellett kicsit féltékeny is élt benne univerzális tehetségű unokaöccse iránt, aki

szépirodalmi tevékenysége mellett tudott zenélni, zenét szerkeszteni, zenekritikákat írni, festeni és rajzolni is, és ráadásul elvégezte az orvosi egyetemet.

Tudatos morfinista

– *Miért lett Csáth morfinista?*

– Nem tudott mit kezdeni a zsenijével, túlságosan is sokirányú volt az érdeklődése, nem volt képes egyetlen dologban elmélyedni, mert a többihez is ugyanolyan tehetsége lett volna. Miután egyszerre nem csinálhatott mindent, pót-szerekekhez nyúlt. Csáth nem azáltal vált azzá, aki, mert morfinista lett, hanem azért lett morfinista, mert az volt, aki. A legszeniálisabb művei a korai írásai, amikor még nem érintette meg a morfium, ami egyébként nem felszabadítja a fantáziát, hanem inkább megnyugtatja. Csáthnak épp azért lehetett szüksége kábítószerre, hogy zsenijének ezt a nyugtalanító vibrálását elviselhető szintre hozza.

– *Ennyire tudatosan használta volna a morfiumot?*

– Meggyőződésem, hogy igen. Világosan kiderül majd ez, ha megjelennek Csáth izgalmas olvasmányainak ígért naplói. A Szabadkán élő *Dér Zoltánnal*, akinek nagyon komoly érdemei vannak abban, hogy Csáth kéziratokat hagyatékát nem szóródott szét, egyet közösen már sajtó alá rendeztünk, s ez Fej a pohárban címmel meg is jelent a Magvető sorozatában. Remélhetőleg sem egészségi állapota, sem egyéb akadályok nem állják útját annak, hogy ugyanígy megjeltesse a birtokában lévő többi Csáth-kéziratot is.

– *Egyéttérrel a jellemzővel, hogy Csáth nagy író és szánandó, „nyomorúságos emberparány” volt?*

– Valaki, aki nem tud mit kezdeni a zsenijével, előbb-utóbb szánandóvá válik. Lehet irigykedni rá, amíg úgy tűnik, hogy kibontakoztatja a tehetségét, végül azonban az ilyen típusú emberek inkább az együttérzésünket váltják ki. Idestova negyedszázada oktatok az egyetemen, a hallgatók között sok kis Csáth Gézával találkoztam már. A legsokoldalúbb tehetségek hajlamosak arra leginkább, hogy hamar szánandókká váljanak. Nem hétköznapi értelemben vett balfácánokká, hanem kibontakozni nem tudó zsenivé.

Hollósi Zsolt

Schmidt Andrea: Víz fölött